

The article describes the CLIL method, which has recently been introduced into the practice of teaching integrated with the English language in our country. Its importance is revealed by the example of the process of chemistry education in national groups in the direction "Pharmacy" at the Bukhara Medical Institute. Concrete proposals and conclusions are made for each stage of the integrated process of language and natural science education.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

У.У.Умарова - катта ўқитувчи

Бухоро давлат университети

Таянч сўзлар: Moodle, масофавий таълим, дискрет математика ва математик мантик, ахборот ва таълим муҳити, ўзаро интерфаол мулоқот, янги педагогик маданият.

Ключевые слова: Moodle, дистанционное образование, дискретная математика и математическая логика, информационно-образовательная среда, интерактивное взаимодействие, новая педагогическая культура.

Key words: Moodle, distance education, discrete mathematics, information educational environment, interactive coordination, new pedagogical culture.

Шубҳасиз, бугунги шароитда масофавий таълим технологияларини қўллаш масалалари тобора долзарблик ва устуворлик касб этиб бораётганлиги аққол намоён бўлмоқда. Фақатгина замонавий ахборот технологияларига асосланувчи масофавий таълим тараққиётигина истикболда ҳаётнинг барча жабҳаларига кириб бориши кўзланаётган янги билимлар ва олий таълимга жамиятимиз ва иқтисодиётнинг ўсиб бораётган талабини қондиришга имкон беради [1:291]. Бунда анъанавий таълим тизимларида масофавий технологияларни қўллаш, шунингдек, уларнинг ҳамоханлиги бугунги даврнинг технологик тараққиётига мос равишда ўқув жараёни самарадорлигини оширишни таъминлайди.

Кўпчилик масофавий таълимни сиртки таълимга қийинлаштиради. Ҳақиқатдан ҳам, масофавий таълим сиртки таълим каби ўқитувчи ва талаба ўртасидаги ўзаро узокликдаги таълим жараёнини акс эттиради. Сиртки таълимдан фарқли равишда масофавий таълимда амалий машғулотларга алоҳида урғу берилиб, бунда аниқ шахсга ёндашувнинг мавжудлиги айниқса муҳим, чунки талаба мустақил ҳолда таълим вақти ва суръатини белгилайди, муайян мавзуга такрорий қайта олиши ёхуд баъзи ўзлаштирган бўлимларини ўтказиб юбориши мумкин.

Замонавий масофавий таълим технологиялари ҳар бир талаба учун алоҳида шахсий таълим режасининг қўлланилиши ҳамда ўқитувчи билан доимий ҳамкорликдаги алоқасини назарда тутди. Улар таълим жараёнининг интерфаол хусусиятини таъминлаб, курс иштирокчилари—талабалар ва ўқитувчилар ўртасида тақсимланган вақт давомидаги фаол маълумот алмашинувиини намоён этади. Ўз навбатида, бу доимий боғланиш ҳамда ўрганувчи ва ўқитувчи ўртасидаги таъсирчан қайта алоқани тақозо этади. Масофавий таълим технологияларнинг барча афзалликлари билан бир қаторда уларнинг чекланган имкониятини ҳам айтиб ўтиш жоиз [2:108]. Масофавий таълим технологиялари ўрганувчиларнинг шахсиз фазиаллари ва мотивациясига жиддий талабларни қўяди. Масофавий таълим учун талабага мустақам интизом керак, таълимнинг натижавийлиги эса бевосита унинг мустақил ишлай олиши, виждонан ёндашуви ҳамда, қолаверса, иштиёқига боғлиқ. Масофавий таълимнинг асосий камчиликларидан бири бу билимларни назорат қилиш босқичида талаба ўз ўқув иши натижаларини қалбакилаштириш учун чексиз имкониятларга эгаллигидир [3:298]. Мазкур камчиликни бартараф этиш учун ҳар бир ўрганувчининг интернет тармоғига уланган иш жойини персоналлаштиришни таъминлаш, таълим мақсадларига талабаларни аниқ белгилаш, таълим жараёнини ишончли бошқарилишини таъминлаштириш, ўрганувчиларнинг ўқув жараёнига виждонан ёндашувига ундаш керак. Шундай бўлсада, билимларни текшириш жараёнида талабаларнинг аутентификацияси масофавий таълимнинг асосий

муаммоларидан бири бўлиб қолмоқда. Талабалар таълим жойларида видеокамералар ҳамда тегишли дастурий таъминот ўрнатиш асосида ушбу масала қисман ҳал бўлиши мумкин [4:49]. Шунингдек, имтиҳонларни юзма-юз ўтказилишини таъминлаштириш мумкин, буни кўпгина масофавий дастурлар назарда тутди. Масофавий таълимнинг дастурий-технологик ва услубий мажмуасини тадбиқ этиш юқори харажатлари охир-оқибатда, масофавий таълим технологияларининг энг муҳим камчиликларидандир. Мазкур технологияларни қўллашнинг бошланғич босқичида масофавий таълим курсларини яратиш ва техник таъминот учун катта харажатларни талаб этади.

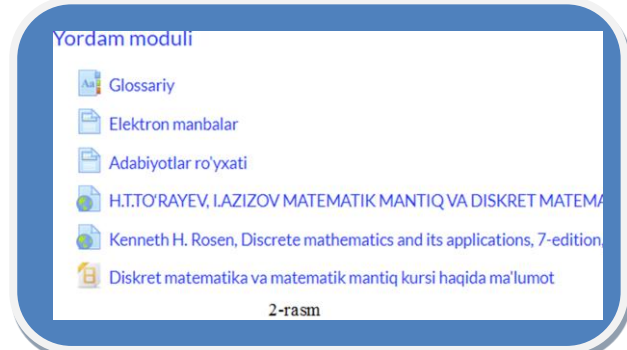
Олий таълим муассасаларида масофавий таълим технологияларини қўллаш шахсга йўналтирилган таълим, талабаларнинг ўқув жараёнидаги роли, фаоллиги, мустақиллигини ошириш ҳамда ўқув вақтларини мақбуллаштириш каби ўқув-тарбиявий масалаларни юқори самарадорликда ва янги услубда ҳал этиш қобилияти билан жозибалидир. Бундай таълим технологияларидан бири бу ўқитувчилар учун муҳим сифатли онлайн курсларни яратиш учун махсус ишлаб чиқилган Moodle масофавий таълим тизими бўлиб, сайт таркибини бошқариш хусусиятига эга бўлган таълим технологияси ҳисобланади.

Масофавий таълим курсини ишлаб чиқишни Бухоро давлат университети "Математика" таълим йўналиши талабалари учун Moodle ахборот таълимий муҳитида яратилган «Дискрет математика ва математик мантик» фанидан курс мисолида кўрайлик.

Moodle масофавий таълим тизимини воситаларидан фойдаланган ҳолда яратилган масофадан ўқитиш турли хил ресурсларнинг катта тўпламини ўз ичига олади: веб-саҳифалар, файллар, тестлар, форумлар, сўровлар, суҳбатлар, маърузалар, китоблар, семинарлар, топшириқлар, лугатлар. Ҳар бир ўқитувчи, ўқитилаётган мавзу бўйича ўқув материални тузади ва уни ўрганиш ва назорат қилиш учун қулай бўлган ҳар қандай шаклда тақдим этади [5:23]. Moodle тизимининг кучли томонларидан бири талабалар ва ўқитувчи ўртасидаги ўзаро интерфаол мулоқот учун кенг имкониятдир, чунки у ҳар хил форматдаги файллар алмашинувиини қўллаб-қувватлайди; почта хизматидан фойдаланиб, барча курс қатнашчиларига жорий ўқув тадбирлари тўғрисида зудлик билан маълумот бериш имконияти пайдо бўлади.

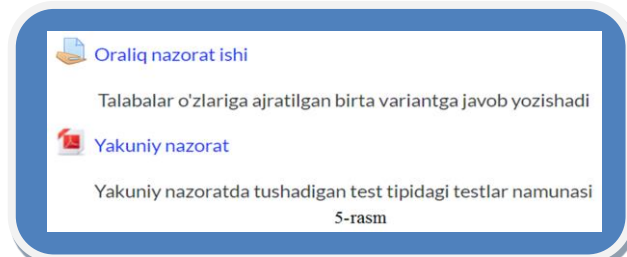
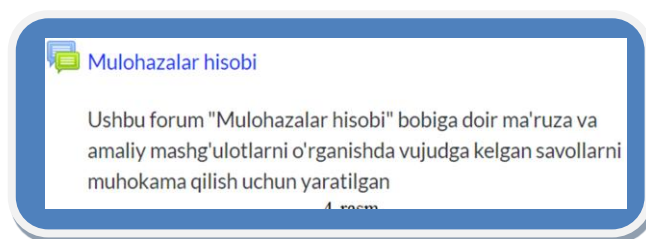
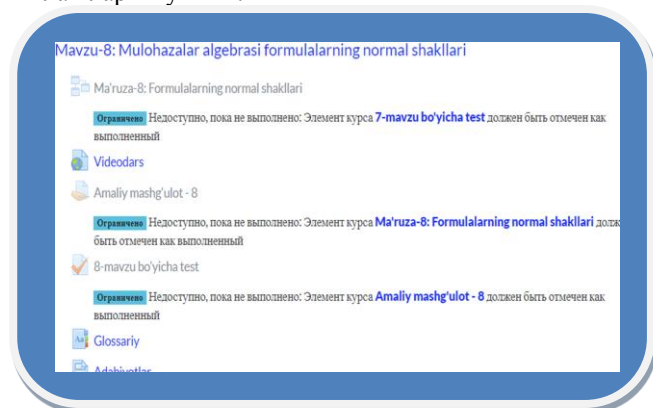
Талабалар ва ўқитувчи ўртасидаги ўзаро интерфаол мулоқотни ташкил қилиш учун сиз электрон почта, форумлар, суҳбатлар, хабарлар, вебинар хизматидан фойдаланишингиз мумкин [6,4]. «Дискрет математика ва математик мантик» фанидан биз яратган масофавий курс учта модулни ўз ичига олади. **Кириш модули.** Дарсинг асосий ўқув ва дастурий ҳужжатлари (фаннынг намунавий ва ишчи дастурлари) ҳамда фан ҳақида қисқача маълумот билан танишиш (1-расм).

Ёрдам модули. «Дискрет математика ва математик мантик» курси учун глоссарий, адабиётлар рўйхати, асосий адабиётларга гиперҳаволалар ва курсни ўрганиш ва тугатиш жараёнига доир маълумотларни ўқитувчи томонидан видеолавҳа билан тўлдириш мумкин (2-расм).

Тематик модул, ўқиётган фаннынг барча мавзуларини кетма-кет ўқитишга қаратилган маъруза, амалий машғулот, тест, мавзу бўйича глоссарий ва адабиётлар рўйхати (бетлари кўрсатилган ҳолда) контентларидан иборат бўлган модул. Мавзунинг мураккаблигини инобатга олиб, олдиндан интернетга жойлаштирилган видеомаърузага гиперҳавола қилиш имконияти ҳам мавжуд (3-расм).

Топшириқларни бажариш ва мавзунинг ўрганиш жараёнида юзага келган муаммоларни ҳал қилишда талабаларга ёрдам сифатида ҳар бир модулда тегишли форум ташкил этилган (4-расм), унда талаба ва талаба, талабалар ва ўқитувчи ўртасидаги ўзаро интерфаол мулоқотни самарали ташкил қилиб, мавзу бўйича саволлар беришлари, бир-бирлари билан алоқа қилишлари ва ҳисоблашга оид вазифаларини ишлашлари мумкин.

Бошқа мунозарали контентлардан фарқли ўларок, масофавий курс доирасида ташкил этилган форум ўқитувчига ечимнинг боришини кузатишга, материалнинг ассимиляциясини баҳолашга ва маслаҳатлаштиришга имкон беради. Moodle ахборот ва таълим муҳитида ташкиллаштирилган форумлар ўқитувчига ўқувчилар фаолиятини якуний баҳода ҳисобга олиниши мумкин бўлган баллар билан баҳолашга имкон беради.

Чат талабалар ва ўқитувчи ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг яна бир воситасидир. Чат жадвалда очирилиши ва маълум бир вақтда ёпилиши мумкин. Ушбу ёндашув масофавий курсга реал вақт элементини қўшишга имкон беради. «Дискрет математика ва математик мантик» курсини ўрганиш охирида оралик назорат олинади, унинг мазмуни назарий ва амалий саволлардан тузилган вариантлар (билетлар) кўринишида ташкил қилиниб, улар фаннынг бутун курсини қамраб олади. Бухоро давлат университетида якуний назоратлар <http://qaydnoma.buxdu.uz/> сайтида онлайн тест шаклида ўтказилиши сабабли, тестдан намуналар ёки шу типдаги тестлар билан курс тугатилади. (5-расм).

Юқоридаги мисолда Moodle ахборот таълим муҳитида масофавий курсни ишлаб чиқиш асосида масофавий таълимни амалга ошириш жараёнида ўқитувчи ва талабанинг интерфаол ўзаро ҳамкорлигини ташкил этиш имконияти кўрсатиб берилди.

Бунда ўқитувчи талабалар ишини улар билан келишилган ҳолда онлайн режимда ва шунингдек, вазифани топширишнинг чекланган вақти режимидан назорат қилиш ҳамда талабаларни келгусидаги вазифалар ва ўзгаришлар ҳусусида хабардор қилиш имконига эга бўлади. Талабалар учун эса, таълим жараёнига масофавий таълим технологияларини қўллаш ўрганилаётган фани бўйича Интернет тармоғи орқали турли ахборот ва услубий ресурслардан фойдаланиш, ахборот таълим муҳитида ўзи хоҳлаган вақтда мустақил равишда унинг алоҳида бўлимларини ўрганиш, мавзу бўйича ўрганиш натижаларини шахсан мониторинг қилишга имконият яратади.

Адабиётлар

1. Шубович А.А. Контроль качества усвоения дискретной математики при дистанционном обучении//Проблемы современного аграрного образования: содержание, технологии, качество: материалы науч.-метод. конф., Волгоград, 29 марта -1 апреля 2016 г. Волгоград: Волгоградский государственный аграрный университет, 2016. -С. 289-292.
2. Шендалев А.Н. Реализация интерактивных методов обучения в системе Moodle //Инновационная экономика и общество. 2018. № 1 (19). -С. 108-113.
3. Шевелев Ю.П. О дискретной математике в дистанционном образовании//Современное образование: повышение профессиональной компетентности преподавателей вуза -гарантия обеспечения качества образования: материалы Междунар. науч.-метод. конф., Томск, 1-2 января 2018 г. Томск: Томский государственный университет систем управления и радиоэлектроники, 2018. -С. 298-299.
4. Кошелев И.А. Дистанционное образование в системе современного здравоохранения: реальность и перспективы. //Медицинский альманах. 2010. № 1 (10). -С. 48-53.

5. Кравченко Г.В. Использование дистанционной среды Moodle в образовательном процессе студентов дневной формы обучения. //Известия Алтайского гос. ун-та. 2013. № 21 (78). -С. 23-25.
6. Проектирование и разработка дистанционного учебного курса в среде Moodle 2.7: учеб.-метод. пособие. Рязань: Рязанский государственный радиотехнический университет, 2015. -С.164.

РЕЗЮМЕ

Мақолада олий таълимда масофавий таълим технологияларини жорий этишнинг долзарб жиҳатлари кўриб чиқилади. Moodle модулли ахборот ва таълим муҳити асосида ишлаб чиқилган "Дискрет математика ва математик логика" фанидан масофавий курс мисолида масофадан туриб ўқитиш маҳсулотларини ишлаб чиқишнинг услубий ва техник - технологик хусусиятлари очиқ берилган. Қулай ва тезкор хабар алмашиш учун чат ёки форум яратиш орқали амалга ошириладиган масофадан туриб ўқитиш жараёнида ўқитувчилар ва талабалар ўртасидаги интерфас мулоқотни амалга оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Масофавий таълим технологиялари ва электрон интерфас таълимни жорий этишнинг истикболли тенденцияларини таҳлил қилиш асосида янги педагогик маданиятни шакллантириш ва таълимдан кейинги инқилоб ғоялари илгари сурилади ва муҳокама қилинади.

РЕЗЮМЕ

Рассмотрены актуальные аспекты реализации дистанционных образовательных технологий в высшей школе. На примере дистанционного курса по дисциплине «Дискретная математика», разработанного на базе модульной информационно-образовательной платформы Moodle, раскрыты методические и технико-технологические особенности разработки дистанционных учебных продуктов. Особое внимание уделено реализации в ходе дистанционного обучения интерактивного взаимодействия преподавателей и студентов, которое реализуется посредством создания чата или форума для удобного и быстрого обмена сообщениями. На основании анализа перспективных тенденций реализации дистанционных образовательных технологий и электронного интерактивного обучения выдвигаются и обсуждаются идеи формирования новой педагогической культуры и постиндустриальной революции в образовании.

SUMMARY

The article deals with the actual aspects of the distance education technologies in Khigher Educational Establishment. Technical-technological features of the distance learning products are disclosed which is developed on the basis of the Moodle platform on the example of the discipline. Discrete mathematical logic. Particular attention is paid to the implementation of distance learning interactive communication between teachers and students, which is implemented through the creation of a chat or forum for easy and fast messaging. The post-industrial revolution in education are put forward and discussed based on the analysis of promising aspects of the distance education technologies and electronic interactive learning.

QARAQALPAQ SHAŃARAĖÍ HÁM NEKE INSTITUTÍNÍŃ RAWAJLANÍW BASQÍSHLARÍ

M.A.Utepbergenov - psixologiya ilimleriniń doktorı, docent
Qaraqalpaqstan Respublikası XBXQT hám OQA aymaqlıq orayı

Tayanch so'zlar: qoraqalpoq oilasi, nikoh, uruv, levirata, sororata, "aqalay kuda", "jaslay kuda", taqiyadan qosılğan", patriarxal munosabatlar.

Ключевые слова: каракалпакская семья, брак, род, левират, сорорат, "аклай куда", "жаслай куда", "такийдан косылган", патриархальные отношения.

Key words: Karakalpak family, marriage, clan, genus, levirate, sororate, "aklay kuda", "jaslay kuda", "takiyadan kosilgan" patriarchal relationship.

ShaŃaraq kóp ásirler dawamında qalıplesip, rawajlanıp ózgerip kelgen. ShaŃaraq jámiyet turmısında áhmiyetli orın tutadı. Ol áwladtı dawam ettiriw sıyaqlı juwapkerli wazıypanı atqaradı. ShaŃaraq -adamdı qalıplestiriwshi, miynet etiw qábiletin tiklewge xızmet etiwshi hám áhmiyetli, ruwxıy tárbiyalawshi ortalıq.

Watanlas oyshıl, danışpanlar shaŃaraq, onıń tárbiyalıq áhmiyeti, shaŃaraq turmısındaǵı múnasibetler haqqında paydalı pikir, másláhatlerin miyras etip qaldırǵan. Olardıń miyrasların da jaslarǵa úyretiw olardıń milliy qádiriýatlarǵa degen qızıǵıwshılıǵın arttıradı, shaŃaraq tariyxı menen tanıştıradı. ShaŃaraqta izertlew obyektı sıpatında tariyxshılar, filosoflar, demografıar, arxeologlar, medicina tarawı alimları tárepinen, ekonomistler, sociologlar, etnografıar, genetikler, pedagoglar hám psixologlar tárepinen úyrenilgen.

Orta Aziya, sonıń ishinde, Ózbekstan hám Qaraqalpaqstanın jergilikli xalıqlarınń shaŃaraqları hám etnopsixologiyalıq ózgeshelikleri jazıwshi hám shayırlar Abdulla Qadiriý, Muqumiy, Aybek, Maqtumqulı, Xamid Alimjan, Jambıl, Shıńǵız Aytmatov, Uvaysiy, Zylfiya, Berdaq, Q.Ayimbetov, Q.Ermanov hám basqalardıń shıǵarmalarında óz sáwleleniw tabadı.

Qaraqalpaqlarda ekzogamiyanı qaldıq sıpatında analizleniw juwmaqlap, sonı ayıp ótiw kerek boladı, tikkeley urıw-qáwimlik bóliniw bolıp turıp bul eskirgen ádet shaŃaraq-neke múnasibetlerin belgilewshi tiykarǵı faktlerden biri bolǵan hám xalıqtıń barlıq qatlamlarına tásir etip, qaraqalpaqlardıń awdarıpaqtan aldınǵı dáwirdegi sociallıq-turmıshlıq jasaw qalıpınıń áhmiyetli tárepi bolǵan.

Urıw múnasibetleriniń qaldıqları shaŃaraqlıq múnasibetlerine qaraǵanda ekonomikasında tezirek joǵaladı. Qaraqalpaqlar házirge shekem urıw dástúrlerin saqlaydı. Jaqın tuwısqanlıq ata tárepinen esaplanadı. Bárshе ekzogamiya nekeleri júdá kúshli. Házirgi kúnderde de qaraqalpaqlarda uzaq tuwısqan-urıwlar arasında nekeler

múmkin emes, hátteki bárshе erkinlik, orınsız házil, ǵamxorlıq etiw de qadaǵan etilgen.

Qaraqalpaqlarda nekeden ótiw túrinin jáne bir áhmiyetli tárepi, óziniń kelip shıǵıwı menen áyyemgi «levirata» hám «sororata» ádetleri bolǵan. Jesir qalǵan hayaldı qaytıs bolǵan kúyewiniń aǵası, inisi, hátteki onıń uzaq tuwısqanlarınń birewine turmısqa shıǵıwına ruqsat bergen. Bul ádet Orta Aziyanıń bárshе xalıqlarında keń tarqalǵan. Tamırları toparlıq nekeden kelip shıqqan bul ádet jáne de keyingi dáwirde, jesirdiń ketip qalıwı hám shaŃaraq mülkin bóliwge mápdar bolmaǵan patriarxal-urıw shaŃaraqlıq jámáátinde de saqlanıp qalǵan. Jesirdi onıń ata-anasına qaytarıp jiberiw ayıp esaplanǵan hám qaytıs bolǵan adamnıń tuwısqanları ústinen kúletuǵın edi: "Sizlerde erkekler qalmaǵan ba – jesirińiz sizlerden ketip qalıptı?" degendey.

«Levirata» ádetine muwapıq jesir ulıwma alǵanda kúyewiniń inisine turmısqa shıǵıwı kerek edi. Biraq patriarxal múnasibetleriniń rawajlanıwı tásirinde bul huqqıq qaytıs bolǵan aǵasına ótti. Bul, bir tárepten, urıwlıq baylanıstıń ıdırawın bildiredi, al ekinshi tárepten bolsa – inisine basqa, turmısqa shıqpaǵan qızdı taba almaydı dep, qaytıs bolǵannıń aǵasınıń ústinen adamlar kúletuǵın edi.

Qaraqalpaqlardıń neke qaldıqları qatarına «sororata» ádet, yaǵnıy jesir qalǵan adamǵa onıń marhum qatınıń sińlisin turmısqa beriw de kirgen. Bul ádet Orta Aziyanıń basqa xalıqlarında da ámeliyatında bolǵan hám toparlıq neke qaldıqları menen baylanıslı bolǵan, ol XIX ásiridin aqırı - XX ásiridin basında buni, bir tárepten, basqa hayallara qaraǵanda balalarǵa ógey ana sıpatında tuwısqan apası jaqsıraq tárbiya beriwı, ekinshi tárepten, ekonomikalıq ǵárezsizlik penen túsindirilgen. Eliw jıl aldın da «sororata» ádeti qaraqalpaqlar arasında keń tarqalǵan edi [3].

Orta Aziyanıń basqa xalıqlarına uqsap qaraqalpaqlarda erte nekeden ótiw ámeliyatı bolǵan: qızlar ushın neke jası 12-13 jastan, ul balalar ushın – 15-18 jastan baslanatıǵın edi. Biraq jigit ushın neke jası onı shaŃaraǵınıń mülklik